

MÜTEŞEBBİS- PİYASA ETKİLEŞİMİ VE EKONOMİK DENGESİZLİĞİN ÇÖZÜMÜNDE MÜTEŞEBBİSİN ROLÜ

*Yrd.Doç.Dr. Murat NİŞANCI**

1- Giriş

Bir sosyal bilim olarak doğuşundan itibaren iktisat, mevcut sınırlı kaynaklarla sınırsız toplum ihtiyaçlarının karşılanmasını amaçlamış ve buradan toplumsal refahın en azamiye çıkarılmasının yollarını inceleme konusu olarak ele almıştır. İlerleyen zaman içinde bu temel üzerinde yapılan tartışmalar farklı iktisadi görüşlerin doğmasına ve buradan değişik ekollerin kurulması yönünde bir gelişim çizgisi ortaya koymuştur. Bu bağlamda iktisadi çözümlemede kaynaklar (üretim faktörleri) emek, sermaye, fiziki varlıklar (tabiat) ve müteşebbis (girişimci) olarak sıralanmıştır. Bu faktörlerden her biri hem teorik hem de uygulama bakımından, her bir düşünce geleneğinde farklı derecelerde değişik açılardan önem derecesine göre değerlendirilmiştir. Özellikle, serbest piyasa ve bireycilik açısından iktisadi olaylara yaklaşan klasik okul ve onun devamı niteliğindeki düşünce geleneğinde bu faktörlerden müteşebbisin rolünün yeteri derecede değerlendirilmediği kanaati yaygın kabul görmüştür.

İktisadi konulara bir sistem çerçevesinde bakan bu gelenekte, konunun önemsizliği değil fakat daha ziyade ekonomik olayın doğasına ilişkin yapılan varsayımlardan hareketle böyle bir sonuca ulaşıldığı düşünülebilir. Klasik gelenekte, bir yandan otomatik işleyen ve daima tam istihdam dengesine yönelen piyasa varsayımı, diğer yandan değer kaynağı olarak emeğin kabul edilmesi müteşebbis (girişimci) konusunun ikinci derecede değerlendirilmesine yol açtığı söylenebilir. Daha sonraki zamanlarda fayda değer teorisi bağlamında çözümlenmelerin yapılması ve faydanın subjektif bir yargıya dayanması olgusu ekonomik olayların irdelenmesinde yeni bir bakış açısının gelişmesini de beraberinde getirmiştir. Buna göre incelemelerde kullanılan analitik araçlarda ön plana çıkanlar olduğu gibi arka plana da itilenler olmuştur. Piyasaların işleyiş sürecinde üstlendiği görev esas alınarak müteşebbis konusuna yapılan vurgulama gittikçe belirginleşmiştir.

* Atatürk Üniversitesi Erzincan Hukuk Fakültesi Maliye-Ekonomi Bölümü Öğretim Üyesi.

Ayrıca geri kalmış ülkelerin kalkınma probleminin çözülmesinde, kalkınmış ülkelerde artan işsizlik problemlerinin halledilmesinde ve 'yeni ekonomi'nin biçimlendirdiği ekonomik yapılanmada müteşebbislik konusu gittikçe daha fazla önem kazanır olmuştur. Ancak bu çerçevede yapılan çalışmalar daha çok işletme disiplini içerisinde yapılmıştır. Konunun öneminin bilinmesine rağmen iktisat teorisi çerçevesinde yeterli düzeyde ele alındığını söylemek oldukça zordur. Nitekim iktisat ders kitaplarının içeriğinde müteşebbislik konusuna çok az bir yer ayrıldığı görülmektedir. Buna karşın müteşebbislik konusunu ekonomik teorinin merkezinde değerlendiren yaklaşım da vardır. Bu sebeple çalışmanın ilerleyen kısımlarında önce konunun tarihi arka planı ele alınacak, daha sonra ise değişen varsayımlar çerçevesinde yeni yaklaşım biçiminde mesele irdelenmeye çalışılacaktır.

2- Literatürde Müteşebbis

Kalkınma tarihi çerçevesinde kalkınmanın itici gücü, temel güdüsü olarak girişim dikkate alınmış olmasına karşın, (klasik) iktisat teorisi içerisinde fazlaca ele alınmış olduğu söylenemez. Hatta Klasiklerin başlangıçta 'girişimcilik'i tam anlamıyla isimlendirmedikleri bile söylenmektedir. Temel (sistem açısından gerekli) bir faktör olarak ele alınmasına rağmen, daha sonraki zamanlarda kabul edildiği gibi, üstün bir faktör olarak öne çıkarıldığı söylenemez. Hiç şüphesiz Smith ve Say gibi klasik iktisatçılar girişimciliğin rolünün (bu geleneksel anlamda bir roldür) farkındaydılar. Fakat bu role yapılan vurgulama, emeğin önemli ve bağımsız rolünün üstünde bir rol değildi. Say'a göre girişim, değer üretmek için tabiat ve sermayeyi birleştiren beşeri bir gayretti. Bu tanımlama ile Say, emek, sermaye ve toprak şeklinde üretim faktörlerinin üçlü sınıflamasını başlatmış oldu. Öyle ki, bu bölümlenme 19. yüzyılda iktisat literatüründe standart olmuştur (Klein, 1988, s. 795-796). Klasikler açısından girişimcilik daha ziyade emek faktörü kapsamında değerlendirilmiştir denebilir. Bu çizgiyi takiben A. Marshall, (sermayeye ilave olarak) girişimciliğin temel bir üretim faktörü olduğunu zımni olarak ifade etmiştir. Marshall ikame ilkesine göre girişimci fonksiyonunu değerlendirmiştir. Üretim sürecinde daha az etkili olan üretim metodu daha etkili olanla yer değiştirir. İşte bu değişikliği yapan etken girişimci (undertaken) olarak nitelendirilmiştir (Klein, 1988, s.797)¹.

Tarihsel olarak bakıldığında müteşebbis kavramı iktisat literatürüne ilk defa Richart Cantillon tarafından sokulmuştur. Cantillon'a göre ekonomi, belli bir dengeye ulaşmak için işleyen birbiri ile karşılıklı bağımlı organize piyasa siste-

¹ Marshall girişimciyi bu şekilde ele almakla beraber, onun çalışmalarında merkezi analiz birimi firmadır. Bu analizlerde firma girişimciden ziyade işadamı notasyonu ile değerlendirilmektedir. Firma içerisinde girişimsel unsura fazlaca bir önem vermediği de belirtilmektedir (Witt, 1999, s.99).

midir. Bu sistemde girişimsel faaliyetler rekabetin ve mütekkabiliyetin esasını oluşturur. Sistemin tüm elemanları karşılıklı bağımlılık içindedir ve sistemin kurumları zaman içinde 'ihtiyaç ve zorunluluk'ları karşılamak üzere gelişirler. Sistemin uyumu, toplumdaki tüm mübadele ve dönüşümü yapan kendi çıkarını gözetken müteşebbislerin serbest davranışı ile sağlanır. Müteşebbisler karşılıklı olarak birbirlerini sınırlarlar. Bu sebeple sisteme hükümet müdahalesi olmazsa piyasa sistemi en iyi şekilde işler. Piyasadaki girişimcilerin sayısını onların müşterileri yani toplam talep belirler. Bunlar kararlarını geleceğe ilişkin belirsizlik altında verirler. Cantillon'un ekonomi sisteminin yapısı hiyerarşik bir yapıdır. Piyasa sisteminin başarılı işleminin temeli, özel mülkiyet haklarının korunmasına bağlıdır. Müteşebbisler hiyerarşik yapının orta yerinde bir yer tutarlar ve onların fonksiyonu hayati ve sistemin her alanına nüfuz eder mahiyettedir. Onlar arz ve talep arasındaki geçici dengesizlikler doğuran piyasalardaki fiyat değişikliklerine göre hareket ederler (Ekelund/Hebert, 1990, s.78).

Müteşebbislerin temelde belirsizlik altında kararlarını vermesi için her şeyden önce serbest işleyen bir rekabet ortamının olması gerekir. Cantillon'a göre, rekabet belli bir piyasada tanımlanan şartlar manzumesi değil aynı zamanda benzer müşteri grubuna hitap eden rakipler arasında cereyan eden yarışmacı bir süreçtir. Bu rekabet sürecinden hareketle, Cantillon müteşebbisin rolü ve önemi üzerinde yoğunlaşmıştır. Ona göre, toplumda (devlette), toprak sahipleri ve yöneticiler hariç tutulursa, iki temel sınıf –müteşebbisler ve ücret kazananlar– vardır (Ekelund/Hebert, 1990, s.80). Girişimciliğin temeli risk almaktır. Müteşebbisler (tüccarlar) bilinen bir fiyattan malları alır ve önceden bilemeyecekleri fiyattan onları satarlar. Onları buna yönelten veya güdüleyen saik kar elde etme amacıdır (Alada, 2001). Bu sebeple gördüğü işlev ve üstlendiği görev bakımından müteşebbis piyasanın eklektik bir unsuru değil, bilakis piyasanın tamamlayıcı bir unsurudur. Bundan hareketle Cantillon'nun toplumdaki dolaşım ve mübadelelerin hepsinin müteşebbislerce yapıldığı gibi temel bir ilkeyi tesis etmeye yöneldiği söylenebilir (Ekelund / Hebert, 1990, s.81).

Klasik ve Neoklasik iktisadi yaklaşımda, piyasada denge varsayımı ve rasyonel olarak davranan piyasa katılımcılarının tam bilgiye sahip olmaları gibi varsayımlar çerçevesinde ele alınan biçimiyle müteşebbis üretim fonksiyonu içinde bir girdi olarak değerlendirilmiştir. Müteşebbis kar beklentisi ile hareket eden ve bu beklentisini sürekli kılmakla motive olan bir unsur olarak bakılmasıyla, onun yerine getireceği görevler diğer piyasa katılımcıları tarafından rahatlıkla başarılabileceği sonucuna ulaşılmış olduğu düşünülebilir. Öyle ki 19. yüzyıl ekonomistlerinin üretim faktörleri içinde emeğe yaptıkları aşırı vurguyu sermayeye yaptıklarını söylemek oldukça zordur. Örneğin W. Petty'e göre iki temel üretim faktörü emek ve tabiattır. Çünkü bu iki faktör birbirine dönüştürülemez. Ona göre sermaye emeğin tabiata uygulanması neticesinde elde edilen bir

edilen bir faktördür (Klein, 1988, s. 796). Bundan başka klasiklerin ekonomik sistemin işleyişinde sermayedarın rolünden farklı olarak girişimcinin rolünü tanımlamadıkları dile getirilmektedir (Kirzner, 1979, s. 71). Yine klasik iktisatçılar temelde ekonominin denge durumuyla aşırı derecede ilgilendiklerinden ötürü iktisadi kalkınmada girişimsel rolü işlevsiz bir görev olarak tesbit ettikleri söylenebilir. Say ve Thunen girişimci ve sermayedar arasında bir ayırım yapmış olmalarıyla bu genellemenin dışında tutulmakla beraber, onların yaptığı çalışmalardan kapsayıcı bir teorik yapı ortaya konulamamıştır. Bu teori eksikliği daha sonraki dönemlerde yapılan tartışmalarla giderilmeye çalışılmıştır (Balakrishnan vd. 1998, s. 21)

3- Kalkınma Dinamiği Olarak Müteşebbis

Cantillon'un müteşebbise yaptığı vurgulama iktisat literatüründe merkezi bir noktaya konulması ancak daha sonraki dönemlere rastlamaktadır. Klasik ekolün devamı niteliğinde sayılan Avusturya ekolüne mensup iktisatçılarca konuya yeniden eğildiği görülmektedir. Ekonomik süreçte karar verme fonksiyonu müteşebbislerin yetki alanı içinde bulunmasından ötürü Avusturya ekolünün geliştirdiği analiz çerçevesinde merkezi bir noktaya konulmaya başlandığı söylenebilir (Ekelund / Hebert, 1990, s.560). Schumpeter müteşebbis kavramının teorileşmesine önemli katkılar sağlamıştır. Schumpeter Walras'ın genel denge sisteminin pasif bir unsuru olarak telakki ettiği girişimciyi, ekonomik sistemin aktif bir unsuru halinde değerlendirmiştir. Onun açısından müteşebbis rekabetçi bir ekonomik sistemde ekonomik değişime (kalkınmaya) sebep olan temel aktördür. Schumpeter açısından kalkınma var olan ekonomik statükoyu dağıtan dinamik bir süreçtir. Bu sebeple müteşebbis ekonomik kalkınmanın 'persona causa'sıdır (Ekelund / Hebert, 1990, s.568).

Yine Schumpeter Weber'den aldığı sabit denge varsayımını dinamik bir süreçte eklemleyerek yeni bir kavram ileri sürdü: *iktisadi hayatın döngüsel (devrevi) akımı*. Bu yapıda ekonomik hayat geçmişin deneyimleri bazında rutin olarak işlerken (ekonomik) statükoyu değiştirecek belirgin kuvvetler yoktur ve veri teknolojik sınırlar içerisinde faktör ikamesi yoluyla üretim artışı mümkün olmasına rağmen üretim fonksiyonu sabittir. Böyle bir yapıda denge sürekli ve otomatik olduğundan girişimcilik faaliyetlerini gerektirecek bir durum söz konusu değildir. Ne var ki böyle bir yapı dinamik bir dünyaya uygun değildir. Bu yapının normal işlerliği içerisinde kapitalistler sistemi bir yandan yıkarken diğer yandan inşa etmektedirler. Schumpeter bu süreçte "*yıkıcı yaratıcılık*" olarak bakmaktadır ki; bu da iktisadi gelişmenin temelidir. Normal işleyen sistemdeki sapmalara ve dalgalanmalara bağlı olarak gelişme sağlanmış olmaktadır. Ekonomik sistemdeki bu tür dalgalanmaların doğurduğu istikrarsızlıklar toplumun tümünü etkileyip refah düzeyinin daha da kötüleşmesine sebep olmaz mı?

Schumpeter'e göre döngüsel akım kanallarındaki bu kendiliğinden ve sürekli olmayan değişimler ve denge halini bozan dalgalanmalar üretim ve ticari hayata meydana gelir, tüketimde yaşanmaz (Schumpeter, 1968, s. 65). Dolayısıyla, talebin varlığına bağlı olarak, üretimdeki dengesizlikler yeni bileşimlerin uygulanabileceği bir sürecin başlamasını gerekli kılar. Bunu da ancak yenilik yapan ve uygulamaya koyan müteşebbisler başarır. Sürekli devinen dinamik süreçler yoluyla her dalgalanma yeniden daha nitelikli kombinasyonların ortaya çıkmasına neden olur ki, bu da gelişmenin bir şeklidir (Ekelund/ Hebert, 1990, s.568). Schumpeter geçmişin deneyimlerine göre işleyen bir ekonomik yapı ile analizlerine başlar ve ekonomik düzenin Genel Denge durumuna geleceği bir modele ulaşır (McFarling, 2000, s. 711). Fakat böyle yapmakla Schumpeter analizlerinde girişimsel faaliyetin önemli yönleri üzerinde fazlaca durduğu söylenemez. Zira denge durumunu esas aldığı için girişimci, var olan denge durumunu bozacak biçimde davranır. Girişimsel faaliyet sürekli olan döngüsel akımı tahrip eder. Her bir girişimsel icadın ortaya çıkışı sonuçta yeni bir denge sağlarken, müteşebbis denge bozan bir güç olarak görülür (Kirzner, 1979, s. 111; McFarling, 2000, s. 718).

Schumpeter, müteşebbisin özelliklerini, iktisadi kalkınma çerçevesinde yenilik kavramını esas alarak, yeni bir ürünün üretilmesi, yeni üretim metodunun keşfi, yeni pazar bulma, yeni hammadde arzını ortaya çıkarma ve yeni sanayi organizasyonu sağlama (monopol kurma veya var olan monopolü dağıtma gibi) şeklinde sıralamıştır (Schumpeter, 1968, s. 66). Schumpeter'in müteşebbisi bu şekilde tanımlanmasının sınırlı bir tanımlama olduğu dile getirilmiştir. Öyle ki bu tanımlama kullanılarak, karşılıklı etkileşim sürecinde girişimci olmayan çeşitli davranışlarla, Mises'in işaret ettiği manada, girişimciliğin ayırt edici beşeri yönünün karıştırılma riski vardır. Schumpeter'in bu şekilde konuya yaklaşması onun temel olarak ilgilendiği, yeni kombinasyonların uygulanması sonucu ortaya çıkan ekonomik kalkınma probleminden kaynaklanmıştır. Girişimciyi de bu kombinasyonları bulan ve harekete geçiren unsur olarak tanımlamıştır. Soyut düzeyde ekonomik (karşılıklı) etkileşimi tanımlayacak başka bir kavram kullanmamıştır. Gerçekte ekonomik kalkınma genel ekonomik etkileşim teorisinin özel bir durumudur. Bundan başka Schumpeter'in girişimcisi subjektif² içerikli

² İktisadi olaylara subjektif yaklaşımlar 1870'lerde ortaya çıkan 'subjektif devrim'le başlamıştır. Bu ekonomide değer kavramını tanımlamak için zorunlu bir adım olarak değerlendirilmiştir. A. Smith ve onun takipçileri bir toplumun zenginliğinin sebepleri ile ilgilenmiş olmasına rağmen, zenginliğin sebeplerini tam bir kesinlikle ifade edecek emek değer teorisinden başka bir kavram kullanmamışlardır. Daha sonra konuyla ilgilenen düşünürler zenginliği veya değeri tanımlamak üzere belli bir eylemde bulunan bir kimsenin bu eylem sonucu kazanacağı fayda üzerine yoğunlaşmışlardır. Bunların geliştirdiği teoriye göre zenginliğin, malları kullanan bireylerin kendi öznel değerlendirmelerine göre a-

bir kavram değildir. Piyasa ekonomisinde 'yeni' kombinasyonların oluşması öznel bir yargıdır. Kimse kombinasyonların hepsini bilemez ve böylece kombinasyonun 'yeni' veya 'eski' olup olmadığı kesin değildir. Hiç kimse kar elde edebileceğini düşünmedikçe yeni kombinasyonu (veya eskisini) kullanmaz ve ona yatırım yapmaz. Ekonomi açısından önemli nokta budur. Yoksa kombinasyonun yeni veya eski olarak düşünülmesi değildir (Gunning, 1997, s.179).

4- Temel Piyasa Dinamiği Olarak Müteşebbis

Klasik ve Neoklasik gelenekte ağırlıklı olarak yer verilmeyen girişimcilik konusunun bu geleneğin devamı sayılan fakat önemli ölçüde farklı varsayımlara dayanan Avusturya geleneği içerisinde daha bir merkezi noktada değerlendirildiği söylenebilir. Fakat bu ekolün düşünürlerinin bir bütün olarak (veya eşit derecede) konuya eğildikleri söylenemez. Esas değerlendirmelerin ikinci kuşak düşünürlerde ağırlıklı bir noktada ele alındığı görülmektedir. Örneğin Menger, müteşebbisin faaliyetini özel bir emek hizmeti olarak değerlendirmiş ve konu üzerinde daha fazla bir şey söylememiştir (Kirzner, 1979, s. 55). B. Bawerk, Menger'in fiyat ve faiz teorisine ilişkin dikkate aldığı iki önemli problemden biri olarak konuyu ele almıştır. Schumpeter genel denge analizi çerçevesinde girişimciyi merkezi bir konumda değerlendiren ilk Avusturya ekonomisti idi. Buna mukabil, Schumpeter müteşebbis kavramı ile neredeyse özdeşleşmiş kabul edilmesine rağmen, konuya metodolojik önemde fazlaca bir şey katmadığı, hatta geri bir adım attığı şeklinde değerlendirilmektedir (Gunning, 1997, s. 172).

Avusturya ekolünde müteşebbis teorisine orijinal katkılar Mises'le başlamış ve onun talebesi Kirzner'le daha ileri bir noktaya taşınmıştır. Bu gelenekteki iktisatçıları ortodoks iktisadi anlayıştan farklı kılan, onların piyasaya, denge durumuna, rekabete, insan tabiatına, bilgiye, iktisadi problemin doğasına ilişkin varsayımları olmuştur. Bu kavrayış çerçevesinde müteşebbis faktörleri birleştiren bir unsurdan, piyasanın işleyişinin ortaya çıkardığı/çıkarabileceği eksiklikleri gideren, piyasa kararlarının koordinasyonunu sağlayan yönleriyle analizlerde merkezi bir noktaya yerleştirilmiş olmaktadır. Bu açıdan yerleşik iktisat anlayışı eleştirilmiştir. Kirzner, Rekabet ve Girişimcilik adlı eserinde, Klasik İktisadi anlayışın çözümlenmelerini yaptığı fiyat teorisinde girişimciliği sadece gelir dağılımı (özellikle kar teorisi bağlamında) ve kısmen de üretim ve firma teorileri çerçevesinde ele aldıklarını belirtmiştir. Piyasa sisteminde girişimcinin gerçek rolü istenilen biçimiyle sunulamamış ve piyasa sürecinin mükemmel yönlendirici gücü olarak takdimi kafi derecede değerlendirilememiştir. Girişimcinin rekabete ilişkin rolü ise gerçekte dikkate alınmamıştır (Kirzner, 1973, s.8).

çıkılması gerekmektedir. Kısaca, subjektivizm olarak adlandırılan bu yaklaşım diğer bir çok iktisadi konunun açıklanmasında metodolojik bir argüman olarak kullanılmıştır (Gunning, 2001, s. 282).

Avusturya ekolü iktisatçıları piyasa süreci, rekabet, piyasada verilen kararlara ilişkin belirledikleri varsayımlara göre iktisadi problemin yapısına farklı açılımlar getirmişlerdir. Bu düşünürlerin teorilerini kurarken dayandıkları en temel kavramlardan birisi piyasa süreci kavramıdır. Piyasa süreci teorisi Avusturya ekolünün prensipleri üzerine kuruludur. Avusturya okulunun ayırt edici yönü bir ekonomik davranış teorisi ortaya koymuş olmasıdır (Oğuz, 21). Mises'e göre ekonomik anlayışın özü, ekonomide denge durumunun tamamlanması için gerekli şartların açıklanmasından ibaret olmayıp, gerçekte ekonomik anlayışın özü piyasa sürecinin sistematik özelliğinin (niteliğinin) ortaya çıkarılmasına bağlıdır. Ona göre 'piyasa' bir yer, bir şey veya kollektif bir varlık değil; iş bölümüne göre bir araya gelen farklı bireylerin davranışlarının karşılıklı etkileşimi ile hareket eden dinamik bir 'süreçtir' (Mises, 1996, s. 257; Kirzner, 2001, s.96).

Menger'e göre temel iktisadi problem insan ihtiyaçları ve bunların giderilmesi arasındaki nedensel ilişkinin araştırılmasından ibaret olduğuna göre; insanlar ihtiyaçlarını karşılayabilmesi için bu ihtiyaçları ve onları karşılama yolları hakkında ne kadar bilgiye sahip olursa problemin çözümünde o kadar başarılı olabilirler. Böylelikle bilgi temel bir analitik araç olarak değerlendirilmeye başlanmıştır. Ancak bilgi ekonomik süreçte önemli olmakla beraber, bu sürecin önemli bir boyutu da zamandır. Çünkü insanlığın ilerleme derecesi insanın bilgisinin ilerlemesi ile ölçülür. Menger açısından nedensellik ilkesi zamandan bağımsız olarak algılanamayacağından, zaman ile bilgi bir arada dikkate alındığında piyasa sürecinin temeli olan bir yapıya ulaşılmış olunur. Bu sebeple piyasa süreci bireylerin zaman içerisinde bilgiyi edinme çabaları ile işlemektedir. Bireylerin ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik öğrenme ve faaliyet çabaları toplumun refahının artırılmasını sağlamaktadır (Oğuz, 2001).

Mises iktisadi problemi anlama ve kavramada "insani (beşeri) eylem" (human action) kavramını kullanarak imajinatif (hayali, tasavvuri) bir yapı kullanmıştır. Bu yapı içerisinde ele alınan müteşebbis kavramı piyasa ekonomisi içinde ayırt edici insani davranışların bütününe kapsar mahiyettedir. Girişimcinin fonksiyonunu tanımlayabilmek için, karşılaştırma yapmak üzere, imajinatif 'kendi rotasında işleyen ekonomi' (evenly rotating economy) yapısını kullanmaktadır. Böyle bir yapıda girişimsel faaliyetleri gerektirecek bir durum yoktur. Çünkü fiyat farklılıklarını meydana çıkaracak şekilde piyasa verilerinde (data) herhangi bir değişme olmamaktadır. Fakat herhangi bir reel ve dinamik bir ekonomide her bir aktörün eylemi daima süpekülatif ve eylemin sonucu (getirisi) belirsiz olduğundan, böyle bir ekonomik yapı içinde davranan her bir aktör dai-

ma girişimci ve süpekülatördür. İmajinatif kendi rotasında işleyen ekonomi yapısında hiç bir kimse girişimci ve süpekülatör değildir (Mises, 1996, s.252)³.

Dinamik, sürekli değişmelerin yaşandığı bir yapıda analitik birim beşeri eylem (davranış) tır. Beşeri davranışın temeli ise süpekülatif ve girişimsel boyutta mündemiçtir. Mises eylemde bulunmayı, belirsizlik, zaman, istekler ve araçların özelliklerini içinde barındıran bir durum olarak tanımlamıştır. Eylem değişmedir ve değişim bir zaman silsilesi içinde meydana gelir. Başka bir anlatımla eylemde bulunma tercih yapmak ve belirsiz gelecek karşısında başarılı olmak için mücadele etmektir (Mises, 1996, s. 248). Herhangi bir eylemde bulunurken, o eylemi beşeri, insani yapan özellikler ise basit üretim-tüketim davranışına göre tesbit edilebilir ki; onlar, faktörleri tanıma, üretim planına göre muhtemel bir faktörü kullanmanın net faydasını tahmin etme, planda muhtemel kavramları kullanmak için karar verme ve belirsizliği üstlenmedir. Bu davranışları ancak insanlar yapabilir, programlanmış robotlar ve içgüdüyle hareket eden hayvanlar yapamaz. İşte piyasa ekonomisi şartları altında belli zaman dilimi içerisinde ihtiyaçları karşılayacak araçları kullanmanın insani boyutuna işaret etmek üzere müteşebbis (girişimcilik) kavramı kullanılmaktadır (Gunning, 1997, s.176; Kirzner, 1997a, s.33).

Piyasa belli bir zaman diliminde, tüketiciler, üreticiler ve kaynak sahiplerinin birbirini karşılı olarak etkileyen kararlarının ortaya konulduğu bir yapıdır.

³ Mises'in kullandığı 'kendi rotasında işleyen ekonomi' varsayımının realitede karşılığı yoktur. Bu imajinatif (tasavvuri) yapı verilerdeki (data) değişme problemini analiz etmek üzere tasavvur edilmiştir ve girişimsel kar ve zarar içinde barındıran zihni bir araçtır. Bu hayali sistemde bütün mal ve hizmetlerin piyasa fiyatları nihai fiyatlarla aynıdır. Yani her ne olursa olsun fiyat değişmesi yoktur. Bu kavram durgun ekonomi kavramından da farklıdır. Durgun ekonomi bireylerin gelir ve servetlerinin değişmeden sabit kaldığı bir ekonomidir. Durgun ekonomide bütün kar ve zararların toplamı sıfırdır (Mises, s. 247). Durgun ekonomide müteşebbisler üretim faktörlerini bir üretim alanından başka bir üretim alanına kaydırmaktan başka bir şey yapmazlar. Ekonominin genişlediği alanlara ekonominin daraldığı sektörlerden kaynakları yönlendirirler (Mises, s. 397). Bundan başka, kendi rotasında işleyen ekonomi terimi, fizik biliminde kullanılan denge modelinden ekonomide kullanılan statik denge modeli kavramını ayırt etmek için Mises tarafından kavramsallaştırılmıştır. Mises'e göre fizik bilimindeki matematik model yapısı, beşeri olanla beşeri olmayan bilim sujesi arasında temel farkı gözetemeyen ekonomistlerce iktisat bilimine şuarsuzca uygulanmıştır. Bu kavramı kullanarak Mises iktisadi faaliyeti tanımlayan yeni bir metodu ekonomistlere önermiyor. Onun yaptığı iktisatçıların kullandığı metodu daha iyi tanımlayacak bir kavram olarak önermiştir. Hatta Mises denge kavramını, matematik anlamı ile değil mantiki anlamıyla kullanmayı sürdürmüştür. Dengenin matematik anlamı beşeri olmayan kanun veya düzenlemelerden analogi ile çıkarılabilirken, dengenin mantiki anlamı ise beşeri eylem mantığına dayalı bir analogiye dayanır. Beşeri eylemde denge, insanın düşünmeyi durdurduğu ve varsayılan eylem planının belirlendiği davranışı yapmaya başladığı zamanda hipotetik bir durumu ifade eder (Gunning, 1988, s. 123).

Bu zaman diliminde kararların hepsi tam olarak ortaya konulamaz. Kararların çoğu hatalı olarak tahmin edilir ve bir kararın doğru olarak ortaya konulması diğer kararın doğru olarak tahmin edilmesine bağlıdır. Yani bu kararların uygulamaya konulması piyasada mümkün en iyi eylem zincirinin oluşmasını sağlamayabilir. Karar vericilerin başkalarının verdiği kararları iyi değerlendirememesi, onların planlarının iyi olmadığını onlara öğretmiş olacağı gibi, var olan piyasa fırsatlarını da kullanmada yetersiz olduklarını kavratmış olacaktır. Böylece kötü planlar bir sonraki zaman periyodunda daha realistlik olanlarla yer değiştirecektir. Önceki dönemde kaçınılan piyasa fırsatları yeni dönemde değerlendirilebilecektir. Diğer bir anlatımla piyasanın temel verilerinde (tüketici tercihleri, teknolojik imkanlar ve kaynaklarda) bir değişme olmaksızın bir zaman diliminde yapılan planlar (kararlar) gelecek zaman dilimindeki muvafık kararlarda sistematik değişimleri ortaya çıkarır. Zamanın geçmesiyle birbirine bağlı karar ağındaki bu sistematik değişiklikler serisi piyasa sürecini oluşturur. Dolayısıyla süreç piyasa katılımcılarının (piyasada planlarının test edilmesi ile) ortaya çıkardığı piyasa bilgisinin akışının doğurduğu sistematik plan değişimlerinden müteşekkil olmaktadır (Kirzner, 1973, s. 10).

Piyasa sürecinin bu şekilde işlemesi Avusturya ekolü açısından önemli olan rekabet kavramının nasıl değerlendirildiğine bakmayı gerektirir. Avusturya geleneğindeki iktisatçılara göre rekabet, piyasa sürecinin sonunda doğan duruma göre değil, bizzat bu sürecin niteliklerine göre değerlendirilmektedir. (Kirzner, 1997b, s. 68). Böyle bir dinamik yapıda, piyasa katılımcılarının eksik bilgi ve belirsizlik neticesi kararlardaki sistematik değişme, piyasanın önceden ortaya çıkardığı fırsatlardan daha rekabetçi fırsatların doğmasına neden olmaktadır. Bu sebeple, rekabet bir durumdan ziyade bir süreci işaret etmektedir. Bundan hareketle Kirzner klasik teoride dikkate alınan hem tam rekabet hem de monopollü rekabet modelini denge modeli olmakla eleştirmekte, onların sonuçlarının her zaman ulaşılabilir olduğunu varsayan durumları yansıttığından yetersiz bulmaktadır (Kirzner, 1973, s. 93). Rekabetçi süreç, piyasa katılımcıları önceki dönemde kaçınılan fırsatları değerlendirme, rakiplerinin önünde olma ve daimi bir yarışa angaje olduklarından süreklidir (Kirzner, 1973, s. 20). Bu çerçevede rekabet, girişimcilerin daha iyi kazanç elde etmek için çalışmalarını ifade etmekle birlikte, onların her zaman kar elde edeceği anlamına gelmez. Hatta sürekli değişen piyasa şartları kar fırsatlarını sunmasına rağmen, kar kazanma için sürekli gayret sarfetme büyük oranda girişimcinin bireysel başarı şansını azaltabilir (Pasaur, 1991, s. 104).

Kazanç maksimizasyonunu sağlamak üzere rasyonel davranan girişimcilerin karlarının azalması, bir yandan girişimsel faaliyetlerin azalan getirisi, diğer yandan girişimcilerin piyasada oluşan bilgiyi algılama ve değerlendirmeleri sonucu doğan piyasa hatasına bağlı bulunduğu söylenebilir. Çünkü yukarıda değinildiği

gibi piyasa aktörleri rasyonel olarak davranımlar bile, geleceğin mutlak belirsizliği altında başkalarının kararlarını her zaman tam olarak tahmin edemezler. Dolayısıyla piyasa süreci yaklaşımında bilginin nasıl oluştuğu ve kullanıldığı, buna bağlı olarak hatanın nasıl doğduğu ve bu süreçte girişimci unsurun nasıl değerlendirildiğine daha yakından bakmak yararlı olabilir.

5- Bilgi, Hata ve Koordinasyon Sürecinde Müteşebbis

Temel ekonomik yaklaşımda, ekonomik aktörler piyasalarda tam bilgi var sayımı altında davranarak karşılıklı etkileşim yoluyla belirginleşen bir yapı ortaya çıkarır. Bu bilgiye göre rasyonel olarak davrananlar, ister üretici, ister tüketici ve ister kaynak sahibi olsun, kendi amaçlarını gerçekleştirmiş olurlar. Böylelikle ekonomide dengenin gerçekleştirilmesi ile toplumsal refah da en yükseğe çıkmış olur. Geleneksel yaklaşımda varsayılan piyasa bilgisi a priori bilgidir. Fakat geleneksel yaklaşımın aksine Avusturya geleneğinde, piyasalarda oluşan bilgi birey açısından, her zaman her şeyi kuşatan bir yapıdan ziyade belli bir durumun bilgisidir ve her bir katılımcı için farklıdır. Katılımcıların bilgi konusu olan şeyi kendi açılarından değerlendirdiklerinden her bir birey farklı bilgi düzeyine sahiptir. Sonuçta farklı bilgiye sahip bireylerin piyasa davranışları da farklı olacaktır. Böylelikle piyasalarda sınırsız sayıda bilgi ortaya çıkmaktadır. Buna binaen Mises ekonomiyi bir bilgi türü olarak tanımlamıştır. Ne var ki bu bilgi mantık, matematik, fizik veya biyolojiden farklı bir bilgi türüdür (Gunning, 1997, s.186; Kirzner, 1960, s.147.).

Piyasalarda piyasa katılımcılarının davranışlarının (ki onlar eksik bilgiyle hareket ederler) ortaya çıkardığı hatalar sebebiyle her zaman kullanılmayan kar fırsatları olacaktır. Bu fırsatlar gerekli kaynakların yokluğundan dolayı değil, onların iyi değerlendirilmediğinden dolayı vardır: Zaman içerisinde bu fırsatları değerlendirmek üzere bir kısım piyasa katılımcısı harekete geçer. Katılımcıların bu durumu kavrayıp idrak etmelerinden dolayı faaliyette bulunmalarının sonucu, piyasa süreci, sistematik bir keşif ve hataları düzeltme süreci meydana getirir. Her ne zaman hata meydana gelirse bu durum girişimsel faaliyet alanının doğmasına yol açtığı gibi, net kar fırsatlarının mevcut olduğunu da gösterir (Kirzner, 1979, s.132). Net kar fırsatlarını değerlendirme bireylerin girişimsel özelliğini yansıtır. Buradan hareketle piyasalardaki tüm davranışlar sistematik beşeri hareketler zincirini meydana getirir. Karşılıklı etkileşim olarak bakılacak bu kavrayış, aktörlerin (piyasa katılımcılarının) birbirlerinin istek, kabiliyet, bilgi ve planlarını nasıl değerlendirdiği, onlara nasıl tepki verdiği ve nasıl uyum sağladığını gösterir. Karşılıklı etkileşim, gönüllü (iradi, rızaya dayalı) ve özel mülkiyet hakları, işbölümü, ve para kullanımının cari olduğu ekonomik şartlar altında yapıldığı zaman iktisadi olarak tanımlanabilir veya ekonomik davranış olarak nitelebilir (Gunning, 1996).

Karşılıklı etkileşim sonucu ortaya çıkan bu organik yapı girişimsel keşif süreci olarak adlandırılabilir bir yapıdır. Bu yapı Mises'in piyasa sürecinin girişimsel özelliğine ve Hayek'in karşılıklı öğrenme ve keşif süreci özelliklerine dayalı olarak teorilendirilmiştir (Kirzner, 1997b, s.67). Tam bilgi varsayımında piyasa katılımcıları iradi olarak eylemde bulunurken, eksik bilgi durumunun olduğu vasatta bireyler daima keşif yaparlar. Kirzner'e göre piyasa sürecinde eksik bilgi ve hata sonucu ortaya çıkan kar fırsatlarını değerlendirmek bireylerin bu fırsatlara karşı 'uyanık' olmalarına bağlıdır. 'Uyanıklık', Kirzner'in girişimcilik teorisinde merkezi kavramdır. Uyanıklık bireyleri, tüketici isteklerini karşılamak için değerli olan bilgileri keşfetmeye yöneltir. Bu keşif eylemi tamamen umulmayan, planlanmamış ve bilinçsizcedir. Keşifler beklenmedik olduğundan keşifler onlar için bir hazırlık yapmazlar. Dolayısıyla 'uyanık girişimcilik'in yol açtığı keşifler tamamiyle beklenmedik bir yapıdadır (Gunning, 1997, s. 180; Yu, 2001, s.48).

Kullanılmamış kâr fırsatlarına karşı uyanık olan girişimsel faaliyetlerle işleyen piyasa süreci, birbirinden bağımsız olarak verilen üretim, tüketim ve kaynak kullanımı kararlarının uyumunu sağlayarak koordinasyon işlevini de yerine getirmektedir. Geleneksel yaklaşımda piyasanın bunu otomatik işleyen fiyat sistemi sayesinde yerine getirdiği bilinmektedir. Fiyat sisteminin kendiliğinden işlemeyebilmesi bilgi tamlığı ve akışkanlığının mükemmel olmasına bağlıdır. Fakat, böyle bir ortamda girişimsel faaliyetlere de gerek olmaz. Bilgi tamlığının olmadığı durumlarda piyasada, fiyat farklılığının meydana getirdiği fırsatların katılımcılarca değerlendirilememesi sonucu koordinasyon boşluğu doğar. Piyasada fırsatları bilmemek fiyat farklılıklarını da bilmemektir. Dolayısıyla, piyasada bilgisizlik devam ettiği sürece fiyat farklılığının farkına varabilenler için kar kazanma ve harekete geçme fırsatı var olacaktır. Kar fırsatlarına karşı uyanık davrananlar bu eylemleriyle, fiyat farklılığını ortadan kaldırmaya ve katılımcıların sınırlı bilgisinden kaynaklanan koordinasyon boşluğunu doldurmaya yönelmiş olurlar (Kirzner, 1963, s. 43). Burada koordinasyon işlevinin sağlanmasında klasik yaklaşım ile piyasa süreci yaklaşımı arasındaki ayırma işaret etmek gerekir. Geleneksel yaklaşımda da fiyat sistemi bir haberleşme (işaret) sistemi olarak tanımlanmaktadır. Burada fiyat sistemi bütün planların bire bir birbirine uymasını ifade eden tamamiyle koordine olmuş işaretler seti ile karar vericilere yol göstermektedir. Diğer taraftan piyasa sürecinde, bu fiyat işaretlerinin bizzat kendileri, fiyat hareketlerinin adım adım yönlendirdiği öğrenme süreci yoluyla oluşur. Bu süreç bilginin iletişimi sürecidir. Bu öğrenme süreci aynı zamanda, bireysel planları gittikçe koordinasyona yöneltir. Bilginin koordinasyonunu sağlayan süreç sonuçta eylemin koordinasyonunu sağlamaktadır (Kirzner, 1973, s. 219; Kirzner, 1997b, s.70).

6- Piyasa Yapısı ve Müteşebbis Davranışı Üzerindeki Etkileri

Hem Schumpeter yaklaşımında, hem de piyasa süreci yaklaşımında merkezi bir noktada yer verilen girişimciliği belirleyen unsurlar veya onun şekillenmesini sağlayan etmenlerden bahsedilebilir mi veya girişimciliği belirleyen unsurlar nelerdir? Bu tür soruları cevaplayabilmek için onun eylemlerini sergilediği ortama bakmak gerekir. Geleneksel yaklaşımda mekanik bir bütün olarak işleyen ve daima dengeye yönelen piyasa modelinde, müteşebbisin üstleneceği görev diğer piyasa aktörleri tarafından gerçekleştirilebilecek türden bir görevdir. Bilgi tamlığı çerçevesinde üretim maliyetleri ve gelirler veridir. Böylece firmaların karları tamamıyla beklenir, yani üretim kararından önce varlığı bilinir. Bu çerçevede verilen kararlar tamamen iradidir. Önceden karar verilen planın mekanik uygulamasından başka bir şey olmayan firma davranışı sonucu elde edilecek karların kazanılmasında bir sürpriz yaşanmaz. Fakat geleceğin kesin belirsizliği içerisinde davranan bir aktör için gelecek için planlar yapmak, karar vermek oldukça zordur. Mekanik bir düzende belki bunu başarmak mümkün olabilir. Ancak geleceğin kesin olarak bilinemeyeceği ve organik bir yapıdaki sürekli değişimler altında, her zaman karar vericilerin iradi ve rasyonel davranışlarının optimum sonuçları doğurmasını beklemek gerçekçi olmayabilir. Bundan hareketle piyasa katılımcıları iradi davranış sergilemek yerine, değişen şartlara yönelik daima bir keşif davranışı sergilerler. Bu keşifler, tamamıyla beklenmedik, gayri iradi davranışlar sonucu ortaya çıkar.

Piyasa yaklaşımında girişimciliğin işlevi, toplumsal ihtiyaçları karşılamak için üretim faktörlerini kullanma ve tanımlamaya yönelik tercihlerin zaman ve belirsizlikle nasıl ilişkili olduğu hakkında yapılabilecek her şeyi kapsayacak biçimde geniş ve şümulüdür. Bu sebeple girişimsel ortamın doğması için her şeyden önce serbest işleyen bir piyasa yapısı gereklidir. Böyle bir piyasada müteşebbislerin kavrayışlarını engelleyecek biçimde müdahalelerin olmaması gereklidir. Girişimsel davranışın belirleyen unsurlar olarak değer biçme (appraisement), girişme (undertaken) ve belirsizlik üstlenme (uncertainty-bearing) (Gunning, 1997, s.175) dikkate alındığında; bu beşeri davranışların sergileneceği ve tarafların sonuçlarına katlanacağı serbest karar ortamının önemi daha iyi kavranır. Kişilerin kendi değerlendirme ve özel bilgilerini kullanabileceği ortamda, piyasa aktörlerinin beklentilerini saptıracak veya davranışlarını sınırlayacak düzenlemeler, etkinlik sağlamaktan ziyade etkinsizlik doğuracak bir yapı ortaya çıkarabilir.

Herhangi bir ekonomik müdahale bir alandaki ekonomik problemleri çözerken insanların ekonomik beklentilerini değiştireceği için yeni başka ekonomik problemlere yol açabilir. Bu süreç içerisinde devletin ortaya çıkabilecek problemlerin hepsini öngörmesi mümkün olmayacağı için her müdahale yeni sorunlar ortaya çıkarmaya devam edecektir. Devlet ekonomideki bir etkinsizliği

farkedebilir ama bunu çözebileceğini varsaymak dinamik bir ortamda çok da anlamlı değildir. Diğer yandan, devlet müdahalelerinin ekonominin kendi dinamiklerini sekteye uğratacağı açıktır. Daha da ötesi, piyasadaki bireyler ile devlet mensuplarının amaçlarının ve bilgilerinin aynı biçimde şekillendiği varsayımı gerçeği yansıtmamaktadır. Kar ve zarar kavramları olmadan girişimlerin gerekliliğine karar vermek başka bazı kriterlerin gündeme gelmesine yol açacaktır. Bu da piyasada fiyatların gerçeği yansıtmasını engelleyecektir (Oğuz, 21). Sonuçta, devletin bir piyasaya girişi veya kâr oranlarını kısıtlaması, o piyasadaki kâr fırsatlarının ortaya çıkmasını sekteye uğratacaktır. Bireyler alternatif piyasaları ve kâr fırsatlarının kısıtlanmadığı ortamları tercih edeceklerdir. Dolayısı ile piyasalara müdahale durumunda, müteşebbisler, piyasanın olağan işleyişinin ortaya çıkaracağı fırsatları değerlendirmek üzere kabiliyetlerini kullanarak yenilikleri keşfetmek yerine, bu müdahale biriminin eylemlerini takip sürecine girebilirler. Bu durumda piyasanın normal işleyişi sonucu çözülebilecek problemlerden başka adam kayırmacılık, popülizm gibi daha derinlikli sorunların doğmasına yol açabilir.

Piyasa fırsatlarını değerlendirmek üzere fonksiyonunu yerine getiren müteşebbis, tüketici beklentilerini karşılayacak malların üretiminin ve piyasanın belirleyicisi konumundadır. Bu bağlamda piyasadaki çok hükümetlere yakın olan ve kendi yaratacağı talepten çok hükümetlerin sağlayacağı talebe önem veren Keynes'ci girişimci tipi piyasada kaynakların optimal dağılımında ve dolayısıyla kalkınmada gerekli performansı sergilemede yeterli olacağını söylemek zordur (Giersch, 1981, s.64)⁴.

Piyasa düzenleme biçimlerinden monopol (kanuni, hukuki gibi) şeklindeki düzenlemeler başta değinildiği etkileri doğurması dolayısıyla istenir bir durum

⁴ Keynes istihdam artışının girişimci tarafından sağlanacağını vurgulamakla birlikte, onun işaret ettiği biçimde girişimciye yüklediği fonksiyon Mises'in atfettiğinden oldukça farklı olduğunu söylemek mümkündür. Bir kere Keynes iradi girişimci davranışını esas almakla bugünkü piyasa fiyatlarına göre hareket eden müteşebbis davranışının istihdamı belirleyeceğini söylerken, Mises girişimcilerin bugünkü veya denge fiyatlarını değil umdukları gelecekteki fiyatları dikkate alarak davranacaklarını belirtir (Mises, s. 329). Ayrıca Keynes girişimcinin gelirlerinde gayri iradi atma veya eksilmelerin olabileceğini ifade ederken dikkate aldığı riskler normal piyasa işleyişinin ve olağan dışı (savaş, felaket gibi) gelişmelerden kaynaklanan riskleri dikkate almaktadır (Keynes, 1980, s. 55). Bunlar hiç şüphesiz girişimci ve üreticinin davranışları üzerinde etkileri olmakla beraber Mises'in, işaret ettiği manada dar girişimci tanımının içinde değerlendirilebilir. Çünkü Mises'in ekonomi teorisinde girişimci, piyasa verilerindeki değişimlere göre hareket eden kimseyi ifade ederken; sermayedar ve toprak sahibi, bütün piyasa verileri sabit kalsa bile, sadece zamanın geçmesiyle meydana gelen fiyat ve değer değişimlerine göre hareket eden kimse değildir. Dolayısıyla Keynes'in girişimciye atfettiği işlev Mises'in tanımlamasında sermayedara verilen işleve yakın durmaktadır (Mises, s. 254).

değildir. Ancak Kirzner açısından tüm monopoller böyle değildir. Çünkü piyasa fırsatlarını değerlendiren girişimsel faaliyetler (rekabet yoluyla) sonucu kazanılan monopol pozisyonu tüketici ve kaynak sahiplerinin kararları arasındaki uyumsuzluğu gidermeye yönelik bir adım olabilir. Dolayısıyla girişimsel faaliyetler sonucu kazanılan bir monopol durumu diğer monopol durumlarından oldukça farklıdır. Çünkü monopol pozisyonunun kazanılmasındaki süreç işlediği müddetçe bu monopol durumu rahatlıkla el değiştirebilir (Kirzner, 1973, s. 23).

Ayrıca piyasada gerçekleştirilen faaliyetlerin doğmasına etki eden her bir faktör müteşebbislerin davranışları üzerinde daima bir etkiye sahiptir. Bunların başında da siyasi otoritenin yaptığı uygulamalar gelmektedir. Müteşebbislerin fonksiyonlarını hem yenilik yapma hem de piyasa intibaksızlıklarını dengeleyici yönünden ele alınmış olsun, her iki durumda da girişimcilerin kararlarını etkileyecek veya onların kararlarını vermede piyasanın doğurduğu belirsizliklerin dışında hükümet müdahalelerinin ortaya çıkardığı belirsizliklerin olmaması optimal kararların verilmesinde etkinliği artıracak düşünülebilir. Bu bağlamda Schumpeter'in toplumsal örgütlenmede otoritenin girişimsel kararların verilmesine etkisini fazlaca değerlendirdiği söylenemez (McFarling, 2000, s. 708). Ekonomik ilerlemenin esası telakki edilen yeniliklerin ortaya çıkmasında sadece yenilik yapma kabiliyeti yetmez, bunun yanı sıra yeniliği uygulama fırsatının olması gerekir ki gelişme sağlanabilsin. Onun kavramsallaştırdığı girişimci teorisi merkezi planlama ekonomisinde rahatlıkla yer bulabilir. Dolayısıyla girişimsel fonksiyonun kendisinden beklenen gelişmeleri sağlaması için, kar imkanlarını kavrayacak ve değerlendirecek bir sosyal mekanizmaya ihtiyaç duyulmaktadır (Kirzner, 1979, s. 119).

7- Müteşebbis ve Kalkınma

Ekonominin en temel amaçlarından biri hiç şüphesiz toplum için genel refah artışı ve onun ortaya çıkmasını sağlayacak dinamiklerin incelenmesidir. Bu durum iktisat literatüründe ekonomik gelişme olarak teorilendirilmiştir. Bu teorilerin detayları bir yana, kısaca Smith açısından iş bölümü ve uzmanlaşma arttıkça verimlilik de artacak ve sonuçta toplumsal refah artacaktır. Ricardo ekonomik üretimi toprak, emek ve sermayenin bir fonksiyonu olarak düşünmüş ve bu faktörlere yapılan yatırımlar sayesinde, toplumsal refah artışı sağlanacak, daha fazla sermaye üretilmiş olacaktır. Fakat Ricardo'nun tasavvurunda bu artış sürekli değildir. Çünkü azalan marjinal faktör verimliliği ve toprak gibi sabit faktörlerin varlığından ötürü, ekonomik büyüme nüfus artışından daha yavaş olacaktır. Smith'in bakış açısında ekonomik büyüme potansiyelinin sınırsız olacağını, halbuki Ricardo göre yukarıda sayılan sebeplerden ötürü büyüme potansiyelinin sınırlı olacağını söylemek mümkündür (Holcombe, 1998, s. 45).

Smith'e göre büyümenin temeli iş bölümü sonucu ortaya çıkan yenilikler iken Ricardo'ya göre ise yatırımlardır. Böyle olmakla beraber Smith yeniliklerin ortaya çıkacağı süreci açıklamaz (Holcombe, 1998, s. 46). Piyasa süreci teorisinde yenilikler, önceden fark edilmemiş kar fırsatlarını değerlendirmeye yönelik girişimsel faaliyetler sonucu doğar. Çünkü bu fırsatlar önceden onların bilinmemesinden dolayı olabileceği gibi, bunları kullanacak araçların yokluğundan ve onların zamanında fark edilememesinden de kaynaklanabilir. Gerçekte Kirzner'in üzerinde ısrarla durduğu gibi girişimsel kavrayış önceden kullanılmamış kar fırsatlarıdır. Müteşebbisler bu kavrayışlarına göre faaliyette bulunurlar ve daha düşük bir maliyetle daha fazla tüketici tatmini sağlayacak biçimde davrandıkları sürece ekonomi gittikçe daha üretken olabilecektir. Dolayısıyla ekonomide üretkenlik arttıkça büyüme de sağlanmış olabilecektir. Serbest işleyen bir piyasa ekonomisinde girişimsel kavrayışlar sürekli olduğundan her bir ilave girişimsel kavrayış büyüme sürecinin devamlılığını sağlar. Bu açıdan piyasa süreci yaklaşımında ekonomik büyümenin anahtarı girişimsel faaliyetlerdir denebilir (Holcombe, 1998, s. 46). Girişimcilerin keşifleri ve yenilikleri sonucu ekonomideki sürekli gelişme oldukça bir yandan verimliliğe bağlı üretim artışlarını ortaya çıkarken diğer yandan üretim teknolojilerindeki gelişmeler bireylerin fırsatlarını da genişletmiş olabilecektir. Değişen fırsatlar bireylerin tercihlerinin nisbi maliyetini azaltabilecektir (İyigün/ Owen, 1998, s. 454).

Ayrıca piyasa süreci yaklaşımında fark edilmeyen ve kullanılmayan kar fırsatlarının varlığı ekonomide kaynakların optimal dağılımının olmadığına da işaret etmektedir. Kar amacına yönelen uyanık müteşebbisler bunları kullanmak için faaliyette bulunduğu zaman kaynakların tüketici ihtiyaçlarını karşılamak üzere yeniden dağılımı söz konusu olacaktır. Yeni durumda, daha fazla tüketici ihtiyacı karşılanabildiğinden, kaynak dağılımı öncekine göre daha etkin kullanıma yönelmiş olacaktır. Kaynak kullanımında etkinlik arttıkça verimlilik de artmış olacaktır. Böylelikle önceki döneme göre daha fazla mal ve hizmet üretimi mümkün olabilecektir. Hiç şüphesiz kaynakların yeniden dağılımının toplum açısından bir maliyeti sözkonusu olabilir. Kaynakların yeniden tahsisini gerçekleştirmede piyasada müteşebbislerin sebep olduğu maliyet, hükümet müdahalesinin yol açtığı maliyetten daha düşük olduğu söylenmektedir (Kirzner, 1973, s. 230).

Sonuç olarak, piyasa süreci yaklaşımının, ekonomik etkileşimde beşeri yönlerini öne çıkararak vurgu yaptığı girişim konusunun, iktisadi kalkınmanın ekonomik unsurların yanı sıra ekonomik olmayan unsurların birlikte bir sonucu olduğu (Garzouzi, 1972, s.57) durumu dikkate alındığında, önemi daha belirgin olarak ortaya çıkmaktadır. Beşeri olarak sergilenen davranışlar her bir aşamada başkalarının değerlendirebileceği yeni fırsatların doğmasını sağlar. Piyasanın sunacağı fırsatları kavrayan aktörler daima keşif yapmaya yönelirken, piyasa

aynı zamanda bir keşif sürecini ortaya koymuş olur. Uyanık girişimciler tarafından değerlendirilen bu kar fırsatları sonuçta, Mises'in işaret ettiği manada, piyasa verilerinde değişmelere yol açabilir. Bu yönde sergilenen davranışlar, yukarıda işaret edildiği gibi, tüketici isteklerini daha iyi karşılayacak mal ve hizmet üretim alanlarının doğmasına ve kaynakların daha etkin ve verimli kullanım alanlarına yönelmesini sağlayabilir.

8- Genel Değerlendirme ve Sonuç

Müteşebbis üzerine yapılan vurgu, piyasa ekonomisi çatısı içinde zaman içerisinde artarak devam etmiş olduğu görülmektedir. Önceleri iki (veya üç) üretim faktörünü birleştiren ve budan kar (kazanç) kazanan bir sistem elemanından, piyasada yapılanlardan farklı olarak yeni süreçleri keşfeden ve uygulamaya koyan vasıfları öne çıkarılarak değerlendirilmiştir. Bu özellik önceleri daha çok ikincil bir rol yüklenerek dikkate alınmış ve daha çok emek faktörü bağlamında çözümlenmeye çalışılmıştır. Piyasalarda tam bilgi var sayımına göre daima tam istihdam dengesini gerçekleştiren piyasa dinamikleri işlediği sürece, girişimcinin yerine getireceği fonksiyon, rasyonel davranan bir piyasa aktörü tarafından rahatlıkla gerçekleştirilebilecek bir işlev olarak değerlendirilmiştir. Bu bakış açısıyla değerlendirilmiş olması dolayısıyla girişimci iktisat teorisi çerçevesinden ziyade işletme disiplini içinde ağırlıklı olarak incelenmiştir (TUSİAD, 2002, 29).

Cantillon'ın piyasanın karşılıklı etkileşim yönüne yaptığı vurgulama ile bu etkileşim sürecinde girişimcinin fonksiyonunu her şeye nüfuz eder mahiyette ele alması kendinden sonra gelen Avusturya geleneği içerisinde, piyasada oluşan bilgi, hata, keşif ve koordinasyon süreci bağlamında daha kapsamlı bir şekilde incelenmiş ve iktisadi analizlerde metodolojik bir arguman olarak kullanılmış olduğu söylenebilir. Avusturya geleneğinde konuya bu şekilde yaklaşılması, onları hem klasik gelenekten hem de Schumpeter'in ele alış biçiminden farklı kılmaktadır. Klasikler piyasada karar birimleri arasında eşgüdüm ve kaynak dağılımında etkinliğin otomatik işleyen fiyat sistemi sayesinde sağlanacağını söyleyerek girişimci fonksiyonunu ikincil bir unsur olarak değerlendirmişlerdir. Oysa Avusturya yaklaşımında piyasanın koordineli bir şekilde işlemesi girişimsel faaliyetler sonucunda mümkün olabilecektir. Böyle bir sistemde önemli olan fiyatların ne olduğundan ziyade bu fiyatların nasıl bir süreç sonucunda ortaya çıktığıdır. Eksik bilgi ve koordinasyon yetersizliğinden dolayı doğan problemler, girişimci bireylerin bu durumlarda ortaya çıkan kar fırsatlarını değerlendirmeye yönelmeleri ile çözülebilecektir. Kısaca girişimsel keşif teorisi ile Avusturya ekolu iktisatçıları, piyasaların nasıl işlediği, bildiğimiz piyasa ekonomisi çatısı içerisinde milyonlarca piyasa katılımcısının bireysel kararlarının nasıl koordine

edildiği gibi problemleri analiz etmek üzere soyut düzeyde bir analitik araç olarak kullanmışlardır.

İktisadi büyümenin yönlendirici gücü olarak da farklı düşünce ekollerinde değişik bakış açılarıyla değerlendirilmiş olmakla beraber, Schumpeter açısından yoğun sermaye birikimi ve rekabetin yol açacağı azalan getiriler girişimcilerin uygulamaya koyacakları yenilikler sayesinde aşılarak gelişmede devamlılık sağlanabilir (Garzouzi, 1972, s.68). Schumpeter'e göre denge durumundaki bir ekonomide yeni teknolojik ilerlemelerin devreye sokulmasında ekonomide denge durumu bozulmuş olacaktır. Burada girişimsel faaliyetler denge bozucu niteliktedir. Avusturya yaklaşımında ise girişimcileri uyaran kar fırsatlarının varlığı zaten ekonominin dengede olmadığı bir işarettir. Dolayısıyla bunları kullanmak üzere hareket eden girişimciler bu faaliyetleri ile ekonomiyi dengesizlikten dengeye doğru yöneltebilecekleri gibi, bu davranışlar aynı zamanda kaynakların daha verimli kullanımına da yol açacaktır. Bu yönleri ile girişimci piyasa süreci yaklaşımında üstlendiği fonksiyon itibarıyla, piyasada klasiklerin düşündüğü gibi eklektik bir unsur değil, bilakis piyada asli bir unsurdur. Zira piyasalarda hiçbir zaman tam bilgi olmayacağından her bir piyasa katılımcısı kendi öznel bilgisine göre davranmış olacaktır. Piyasada girişimsel keşif yoluyla oluşan bilgi sayesinde hareket eden girişimcilerin davranışları, karar birimleri arasında bir koordinasyon da sağlamış olacaktır.

Sonuç olarak, iktisadi gelişme açısından ister üretim fonksiyonundaki girdi bileşimlerindeki değişimler yönünden, ister üretim fonksiyonunun bütünüyle değiştirildiği biçimiyle ele alınsın, girişimcinin rolü piyasa süreci teorisinde hayati bir unsur olarak değerlendirilmektedir. Serbest rekabet ortamında mekanik bir piyasa aktörünün yapabileceğinden çok daha fazla bir şeyi ifade ettiği söylenebilir.

KAYNAKÇA

- Alada, Dinç, (2001), "İktisadi Düşünce Tarihinde Girişimcilik Kavramı Üzerine Notlar" İ.Ü.Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, No: 23-24 (Ekim 2000-Mart 2001)
- Balakrishnan, S., Gopakumar, K. and Kanungo, R. N., (1998), "Entrepreneurship Development: Concept and Context", Entrepreneurship and Innovation (Edited by: R. N. Kanungo), London: Sage Publication, pp. 19-39.
- Ekelund, Robert, B. And Hebert, Robert, F., (1990), A History of Economic Theory and Method, McGraw-Hill Publishing Company.

- Garzouzi, Eva, (1972), *Economic Growth and Development: The Less Developed Countries*, New York: Vantage Press.
- Giersch, Herbert, (1981), "Müteşebbisliğin Rolü ve Yeni Firmaların Gelişme Sürecine Girişi", *Büyüme ve Müteşebbislik: Değişen Bir Dünyada İmkanlar ve Mücadeleye Davet*, 27. MTO Kongresi, Manila, TOBB Yayını, Ankara, ss 63-75.
- Gunning, Patrick, J., (1988), "Mises on The Evenly Rotating Economy", *Review of Austrian Economics*, 3, pp. 123-135.
- Gunning, Patrick, J., (1996), "The Old and New Subjectivism", http://www.gunning.cafeprogressive.com/subjecti/mean_sub/old_new.htm.
- Gunning, Patrick, J., (1997), "The Theory of Entrepreneurship in Austrian Economics", *Austrian Economics in Debate* (Edited by: W. Keizer, B. Tieben and R. Van Zijp), New York: Routledge, pp. 172-191.
- Gunning, Patrick, J., (2001), "New Subjectivist Economic Theory and Public Finance", *Public Finance & Management*, V (1), N (3), pp. 280-304.
- Holcombe, Randall, G., (1998), "Entrepreneurship and Economic Growth", *The Quarterly Journal of Austrian Economics*, V (1) N(2), pp. 45-62.
- İyigün, Murat, F. and Owen, Ann, L., (1998), "Risk, Entrepreneurship and Human-capital Accumulation", *The American Economic Review*, V.88, N. 2. pp. 454-457.
- Keynes, John M., (1980), *İstihdam, Faiz ve Para Genel Teorisi*, (Ç. A. Baltacıgil), Minnetoğlu Yayınları, İstanbul.
- Kirzner, Israel, M., (1960), *The Economic Point of View: An Essay in The History of Economic Thought*, Kansas City: Sheed & Ward.
- Kirzner, Israel, M., (1963), *Market Theory and The Price System*, D. Van Nostrand Company Inc.
- Kirzner, Israel, M., (1973), *Competition and Entrepreneurship*, Chicago, IL: The University of Chicago Press.
- Kirzner, Israel, M., (1979), *Preception, Opportunity and Profit: Studies in The Theory of Entrepreneurship*, Chicago, IL: The University of Chicago Press.
- Kirzner, Israel, M., (1997a), *How Markets Work: Disequilibrium, Entrepreneurship and Discovery*, London: The Institute of Economic Affairs.
- Kirzner, Israel, M., (1997b), "Entrepreneurial Discovery and the Competitive Market Process: An Austrian Approach", *Journal of Economic Literature*, V(35), pp.60-85).

- Kirzner, Israel, M., (2001), *Ludwig Von Mises: The Men and His Economics*, Wilmington: ISI Books.
- Klein, Philip A., (1988), "Changing Perspectives on the Factors of Production", *Journal of Economic Issues*, V (22), N (3), pp. 795-809.
- McFarling, Bruce, (2000), "Schumpeter's Entrepreneurs and Commons's Sovereign Authority", *Journal of Economic Issues*, V. (34), N. (3), pp. 707-721.
- Mises, Ludvig Von, (1996), *Human Action: A Treatise on Economics*, Fourth Revised Edition, Fox & Wilkes.
- Oğuz, Fuat, (21) "Piyasa Süreci Teorisi: Tarihsel Gelişim", <http://www.liberal-dt.org.tr/dergiler/ldsayi21/2111.htm>.
- Oğuz, Fuat, (2001), "Bilgi, Regülasyon Ve Rekabet: Bir Piyasa Süreci Yaklaşımı" http://www.bilgionetimi.org/cm/pages/mkl_gos.php?nt=218.
- Pasaur, E.C., (1991), "The Efficient-Markets Hypothesis and Entrepreneurship", *The Review of Austrian Economics*, V(3), N(1), pp. 95-107.
- Schumpeter, Joseph, A. (1968), *The Theory of Economic Development*, Cambridge: Harvard University Press.
- TÜSİAD, (2002), *Türkiye'de Girişimcilik*, İstanbul: Yayın No: Tüsiad-T/2002-12/340.
- Witt, Ulrich, (1999), "Do Entrepreneurs Need Firm? A Contribution to a Missing Chapter in Austrian Economics", *Review of Austrian Economics*, V(11), pp.99-109.
- Yu, Tony, Fu-Lai, (2001), "Entrepreneurial Alertness and Discovery", *Review of Austrian Economics*, V(14), N(1), pp.47-63.

